

ХАРАКТЕРНІ РИСИ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті систематизуються основні теоретичні підходи щодо побудови систем та їх адаптація в процесі формування системи фінансового забезпечення рівня життя населення та виокремлення її характерних рис. Виявлено, що для складної системи характерна безліч локальних областей слабкої стійкості: чим складніша система, тим більше у неї локальних областей слабкої стійкості, й тим слабше стійкість у кожній з них. Відповідно системі фінансового забезпечення рівня життя населення притаманні характерні риси, які є адаптивними, тобто можуть пристосовуватися як до середовища, так і до змін усередині систем.

В статье систематизируются основные теоретические подходы относительно построения систем и их адаптация в процессе формирования системы финансового обеспечения уровня жизни населения и выделения ее особенностей. Обнаружено, что для сложной системы характерно множество локальных областей слабой стойкости: чем сложнее система, тем более у нее локальных областей слабой стойкости, и тем более слаба стойкость в каждой из них. Соответственно, системе финансового обеспечения уровня жизни населения присущи характерные особенности, которые являются адаптивными то есть могут приспосабливаться как к среде, так и к изменениям внутри систем.

In the article theoretical approaches in relation to the construction of the systems and their adaptation systematize in the process of forming of the system of the financial providing of standard of living of population, selection of it the personal touches. It is discovered that for the difficult system characteristic great number of local areas of weak firmness. Accordingly, to the investigated system inherent lines, which are adaptive that can adapt both to the environment and to the changes into it.

Ключові слова: рівень життя, фінансове забезпечення, система.

Системі фінансового забезпечення рівня життя населення у своїй сукупності притаманні характерні риси. Насамперед її можна назвати гуманітарною, підкреслюючи тим самим, що її властивості, поведінка і розвиток визначаються, головним чином, людським чинником. Присутність людського чинника істотно обмежує застосування математичних методів для побудови моделі досліджуваної системи. Відповідно складна система реагує на зовнішні чинники, тільки відповідно до основної функції. Досліджувана складна система містить простіші підсистеми (частини, елементи) складної системи, що знаходяться і функціонують в її просторово-часовій матриці і діють за принципом єдності.

Саме розгляд системи фінансового забезпечення рівня життя населення як складної системи є актуальним та містить елементи наукової новизни.

На думку американського економіста, лауреата Нобелівської премії 1992 року з економіки Гері Стенлі Беккера (1930), людина в процесі ухвалення майже всіх важливих рішень і навіть у своїй побутовій поведінці керується економічними міркуваннями (вигідно, не вигідно), деколи не усвідомлюючи цього. Він вважає, що скоєння злочинів, одруження, розлучення, та ін. також пов'язані з економічними міркуваннями. На його думку, щойно людина переконується, що їй не вигідний той або інший

вчинок, вона від нього відмовляється. Як стверджує Г.С.Беккер, свою економічну вигоду розуміє кожна людина з будь-якою мораллю й інтелектуальним рівнем розвитку [1].

Можна погодитися з тим, що економічна вигода відіграє велику роль у вчинках людини і суспільства в цілому. Ще в XIX столітті бельгійський визначний вчений Адольф Кетле (1796-1874) встановив, що аналогічно до законів фізики існують об'єктивні соціальні закони, що діють при виявленні громадської думки населення з будь-якого питання на основі представлених статистичних даних [2].

Деякі ідеї, на яких базуються теорії систем, зустрічалися в працях німецького філософа Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770-1831), що зводяться до наступного:

1. Ціле є щось більше, ніж сума частин.
2. Ціле визначає природу частин.
3. Частини не можуть бути пізнані при розгляді їх поза цілим.
4. Частини знаходяться в постійному взаємозв'язку і взаємозалежності [3, с.11].

Американський економіст Кеннет Еварт Боулдінг (1910-1993) наводив п'ять різних рівнів вивчення й оцінки систем [4]:

1. Емпіричний рівень, коли знань набувають лише внаслідок безпосереднього спостереження.

2. Рівень, на якому ми вже можемо будувати системи, втілюючи формальні символи, проекти й інструкції в їх фізичні реалії.

3. Рівень, на якому знань вже достатньо для попередньої розробки проекту.

4. Теоретичний рівень знань, що характеризується спільністю побудов. Побудова теоретичних систем на основі вивчення емпіричних фактів, що дозволяє постулювати закони, що належать до істотних властивостей системи.

5. На останньому рівні створюється «система теоретичних систем». Цей рівень мав на увазі угорський вчений, ініціатор створення Міжнародної академії системних досліджень Ервін Ласло (нар. 1932 р.), коли говорив про теоретиків загальних теорій систем, які намагаються класифікувати загальні теорії систем, знайти загальні характеристики і таким чином побудувати загальну теорію вищого рівня, тобто загальну теорію загальних теорій. Вони будують метатеорії загальних теорій систем [5, с.36].

Насправді система фінансового забезпечення рівня життя населення може бути описана в динамічних термінах, а процеси, що відбуваються в ній, зовні можуть бути інтерпретовані як безперервний і тісно пов'язаний потік дій окремих елементів системи. Згідно з поглядами американського політолога Девіда Істона (нар. 1917 р.), соціальна система виглядає «як

всеосяжний і вічний процес перетворень» [6, с.182]. Відповідно і система фінансового забезпечення рівня життя населення знаходиться під впливом факторів двох типів: зсередини суспільства (ендогенні) і ззовні його (екзогенні). Разом ці фактори створюють навколишнє середовище системи. Залишається важливе питання, яке полягає в тому, чи справді працюючі верстви населення (зокрема підприємці) й управлінський склад завжди прагнуть до досягнення такої мети, як отримання максимального прибутку. На думку американського вченого, лауреата Нобелівської премії з економіки 1978 року Герберта А. Саймона (1916-2001), коли людина як елемент економічної системи прагне до максимізації цільової функції... людина як елемент організаційної системи прагне до досягнення стану рівноваги... Людині властиве... прагнення саме до рівноваги, а не до максимізації через властивості розуму [7].

Основна мета дослідження полягає в систематизації основних теоретичних підходів щодо побудови систем та їх адаптація в процесі формування системи фінансового забезпечення рівня життя населення та виокремлення її характерних рис.

Система фінансового забезпечення рівня життя населення – це система, в якій як основний компонент розглядаються люди (у статусі соціальних одиниць) і утворені ними соціуми (цивілізації, національності, трудові колективи, сім'ї). Крім того, в цю систему включаються об'єкти, що тісно пов'язані з діяльністю людини. Складові системи класифікуються за різноманітними ознаками. Зокрема, виділяють економічну, фінансову, бюджетну, законодавчу природно-екологічну й інші системи.

Для складної системи характерна безліч локальних областей слабкої стійкості: чим складніша система, тим більше у неї локальних областей слабкої стійкості, й тим слабша стійкість у кожній з них. Стихія складних систем – розвиток (рух), тобто постійне переміщення з однієї області слабкої стійкості в іншу під дією зовнішніх і внутрішніх чинників. При тривалому застої складна система втрачає здатність до адаптації, в ній посилюються інерційні складові і вона стає нездатною усунути наслідки однієї флуктуації, що збурює, до виникнення іншої. У результаті система починає все менш ефективно виконувати свою основну функцію, відбувається її поступове руйнування. Прості системи характеризуються однією сферою сильної стійкості, в якій і відбувається їх розвиток (рух). Динаміка простих систем полягає в періодичних відхиленнях від точки рівноваги під дією збурень і повернення на початкове положення під дією сил тяжіння. Якщо не відбувається катастрофи (руйнування внаслідок одноразової зовнішньої дії), то вони встигають ліквідувати наслідки однієї флуктуації до виникнення іншої, а тому не накопичують руйнуючих чинників.

Відповідно система фінансового забезпечення рівня життя населення є

адаптивна, тобто може пристосовуватися як до середовища, так і до змін усередині самої себе. Визнання загальності адаптації одночасно з'явилося визнанням того факту, що всім системам, незважаючи на їх численні й істотні відмінності, притаманна як мінімум одна загальна цільова стратегія – прагнення до самозбереження. Однак самозбереження можливе тільки за умови розвитку, тобто вона не тільки самозберігається, але й еволюціонує, водночас відомо, що без внутрішньої активності розвиток неможливий.

Крім того, система фінансового забезпечення рівня життя населення є цілеспрямована, тобто не тільки адаптується до умов існування, але й діє відповідно до деякої перспективи або плану, основні параметри якого визначаються державною програмою розвитку. Дана система не може бути зумовленою і розвиватися за заздалегідь оптимізованим планом, оскільки прагнення до неухильного виконання оптимальних параметрів плану може призвести (і часто призводить) не до збереження і розвитку системи, а до її нестійкості. Нестійкість виявляється в тому, що, вичерпавши, наприклад, ресурси, необхідні для реалізації плану, система виявляється перед дилемою: або змінювати параметри плану (тим самим визнавши його неоптимальним), або знаходити додаткові ресурси. У першому випадку система набуває "de facto" рис нецілеспрямованої. У другому – така система стає агресивною щодо середовища, у якого вона вимушена запозичувати обмежені ресурси, що призводить до конфліктних ситуацій, результат яких слабо передбачений.

Цілеспрямована система характеризується здатністю самостійно формувати завдання і планувати свою поведінку залежно від обставин. Вона володіє певною сукупністю цінностей, на основі якої самостійно формує послідовність завдань, причому подальші завдання висувуються і уточнюються залежно від досягнення попередніх. Гнучка зміна завдань поведінки дозволяє системі зберігати свою життєдіяльність у достатньо широкому діапазоні зовнішніх і внутрішніх збурень. Відмінною ознакою цілеспрямованої системи є відносна постійність її структури і функціонування на базі цільової динаміки. Така система вимушена змінювати завдання своєї поведінки під тиском зовнішніх чинників, але з появою нової мети в ній не відбувається корінної зміни структури і закладених раніше принципів функціонування. Розвиток цілеспрямованої системи інколи супроводжується кризами, що виникають головним чином через неспроможність (або небажання) органів, що управляють, проводити м'яку перебудову внутрісистемних відносин, що склалися, і змінювати традиційні критерії ухвалення управлінських рішень.

Поєднання адаптивних і цілеспрямованих рис у системі фінансового забезпечення рівня життя населення її необхідно ще розглядати як таку, що самореалізовується. З точки зору світогляду самоорганізація є

концепцією, що постулювала домінування внутрішніх чинників розвитку систем над зовнішніми і, відповідно, що припускає відсутність, визначену в самому розвитку. Альтернативою самоорганізації виступає так звана концепція зумовленості, заснована на уявленні про те, що все, що відбувається на нашому світі, чим-небудь зумовлене. У системному плані зумовленість у розвитку обумовлена тим, що будь-яка система є частиною надсистеми, яка може визначати завдання і характер руху своїх частин [8, с.130].

У системі фінансового забезпечення рівня життя населення спостерігається як зумовленість, так і самостійність. Проте положення обох концепцій можна сумістити таким чином, що вони доповнюватимуть, а не виключатимуть один одного. Розвиток систем відбувається під дією двох груп чинників – внутрішніх і зовнішніх. Внутрішні чинники – це самоорганізація, притаманна будь-якій системі, а зовнішні чинники виступають як обмеження на можливість її конкретних проявів.

Відповідно основна загальна ознака, яка присутня майже в усіх визначеннях і теоретичних моделях поняття «система», – це наявність структури. Аналіз різних визначень і тлумачень свідчить, що існують, принаймні, чотири основні ознаки, якими повинен володіти об'єкт, явище або його окремі грані (зрізи), щоб їх можна було вважати системою, зокрема цілісність та подільність, стійкість внутрішньосистемних зв'язків, інтеграційні властивості системи та організованість.

Коротко охарактеризуємо зазначені ознаки. Перша пара особливостей – це ознаки цілісності й подільності об'єкта. З одного боку, система – це цілісне утворення і становить цілісну сукупність елементів, а, з іншого боку, в системі чітко можна виділити її елементи (цілісні об'єкти). Для системи головною є ознака цілісності, тобто вона розглядається як єдине ціле, така, що складається зі взаємодіючих або взаємопов'язаних частин (елементів), часто різноякісних, але сумісних. Друга ознака – це наявність стійких зв'язків (взаємозв'язків між елементами системи, цінності, що перевершують за своєю силою зв'язки (відносини) цих елементів з елементами, що не входять у дану систему).

Третьою ознакою є наявність інтегративних властивостей (якостей) притаманних системі в цілому, а не окремим елементом. У системах будь-якої природи між елементами існують ті або інші зв'язки (відносини), при цьому з системних позицій визначаються не будь-які зв'язки, а тільки істотні, що визначають інтеграційні властивості системи. Саме інтеграційні характеристики відрізняють систему від простого конгломерату і виділяють систему у вигляді цілісного утворення з навколишнього середовища. Інтеграційні властивості системи зумовлює той факт, що властивість системи, незважаючи на залежність від властивостей елементів, не визначається ними повністю. З цього випливає, що проста сукупність

елементів і зв'язків між ними ще не є системою, і тому, виокремлюючи окремі частини (елементи) системи і вивчаючи кожну з них окремо, не можна пізнати всі властивості добре організованої системи в цілому. Інтеграційна властивість (якість) – це те нове, що формується при узгодженій взаємодії об'єднаних у структуру елементів і чим елементи до цього не володіли.

Четверта особливість – це організованість (організація) систем, що розвиваються. Системоутворюючими чинниками є: число елементів системи; число істотних зв'язків, якими може володіти елемент; число системозначимих властивостей елементу. Організація виникає у тому випадку, коли між деякими початковими об'єктами (явищами) виникають закономірні стійкі зв'язки та/або відносини, що актуалізують певні властивості елементів і обмежують інші їх властивості. Організація пов'язана з впорядкованістю і узгодженістю функціонування автономних частин системи і виявляється, перш за все, в зниженні ентропії (мірі невизначеності інформації) порівняно з ентропією системоформуючих чинників. Організація виявляється в структурних особливостях системи, складності, здатності збереження системи й її розвитку.

З погляду поведінки розрізняються також системи що не розвиваються (стабільні), і що розвиваються. У останніх виділяються ті, що самоорганізуються та саморозвиваються.

Системний підхід – це принцип дослідження, при якому розглядається система в цілому, а не її окремі підсистеми. Його завданням є оптимізація системи в цілому, а не покращання ефективності вхідних підсистем. При удосконаленні системи шукають причини відхилень у рамках цієї системи, не вважаючи за необхідне розширити ці рамки. Коли ставиться мета привести систему до норми, первинні передумови і завдання, що є в основі проекту цієї системи, під сумнів не ставляться, хоча вони можуть бути неправильним і застарілими. При системному підході ситуація зворотна – на початку утворення системи переглядається можливість існування проекту і конфігурації системи, намагаючись усунути законодавчі і територіальні бар'єри, щоб запобігти дії побічних ефектів.

Можна запропонувати таке нове визначення системи фінансового забезпечення рівня життя населення – це об'єкт, який включає сукупність елементів, що знаходяться в раціональних відносинах і зв'язках між собою та створюють цілісність, єдність, межі якої задаються межами управління складових системи відповідно до законодавчого поля з метою ефективного фінансування життєвого рівня громадян.

Дану систему можна визначити як взаємодію елементів, за допомогою яких у суспільство вводиться певна система цінностей і за сприянням яких членів суспільства спонукають прийняти цю систему цінностей як норму поведінки. Життєздатність системи можна зрозуміти при розгляді її як

відкритої системи, що реагує на збурення, зовнішні впливи, перевантаження, залишаючись при цьому в стійкому стані.

Список використаних джерел:

1. Gary S. Becker A Theory of the Allocation of Time // Gary S. Becker / Economic Journal. – Vol. 75 (№ 299). – 1965. – September. – pp. 493-508
2. Кетле А. Социальная система и законы, ею управляющие / С франц. пер. Л.Н.Шаховской. – СПб.: Издание Н.Поляков и Ко, 1866. – [5], 313 с.
3. Philips D. C. Systems Theory – A Discredited Philosophy // Philips D. / Abacus 5(1). – September 1969. – P.3-15.
4. Boulding K. E. Political Implications of General Systems Research // Boulding K. E. / International Journal of General Systems. – Volume 6.– 1961.– pp. 1-7
5. Laszlo E. The Systems View of The World: A Holistic Vision For Our Time (Advances in Systems Theory, Complexity, And The Human Sciences, USA: Hampton Press, Inc. Third printing, 2001. – 120 p.
6. Easton D. A Systems Analysis of Political Life / Easton D. – New York: Wiley, 1965 – 507 p.
7. Simon Herbert Alexander Administrative behavior: a study of decision-making processes in administrative organization / Herbert A. Simon – 4th ed. – New York, A Division of Simon&Schuster Inc. – 1997. – 368 p.
8. Теоретические основы системного анализа / Новосельцев В.И. [и др.]; под ред. В. И. Новосельцева. - М.: Майор, 2006. - 592 с.